

Zbiór Orzeczeń

OPINIA RZECZNIKA GENERALNEGO
MACIEJA SZPUNARA
przedstawiona w dniu 13 grudnia 2017 r.¹

Sprawa C-558/16

Doris Margret Lisette Mahnkopf
przy udziale:
Svena Mahnkopfa

[wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony przez Kammergericht Berlin (wyższy sąd krajowy w Berlinie, Niemcy)]

Odesłanie prejudycjalne – Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości – Europejskie poświadczenie spadkowe – Zakres zastosowania – Możliwość ujawnienia udziału małżonka pozostającego przy życiu w europejskim poświadczeniu spadkowym

I. Wprowadzenie

1. Niniejsze odesłanie prejudycjalne jest drugim w kolejności, w którym sąd krajowy zwraca się do Trybunału o dokonanie wykładni postanowień rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego².

2. Pytanie prejudycjalne, z którym sąd krajowy wystąpił w sprawie Kubicka³, dotyczyło rozgraniczenia statutu spadkowego i statutu rzeczowego. W niniejszej sprawie sąd odsyłający zabiega o rozstrzygnięcie przez Trybunał kwestii związanej z rozgraniczeniem statutu spadkowego i statutu małżeńskiego ustroju majątkowego. Poprzez swoje pytania prejudycjalne sąd odsyłający pragnie bowiem ustalić, czy w ramach europejskiego poświadczenia spadkowego może zostać ujawniony udział w spadku przypadający – na podstawie § 1371 ust. 1 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB, niemieckiego kodeksu cywilnego) – małżonkowi pozostającemu przy życiu. Ponadto sąd odsyłający pragnie wyjaśnić, jakie skutki należy wiązać z ewentualnym zamieszczeniem informacji dotyczącej takiego udziału w treści europejskiego poświadczenia spadkowego.

¹ Język oryginału: polski.

² Dz.U. 2012, L 201, s. 107.

³ Zobacz wyrok z dnia 12 października 2017 r. (C-218/16, EU:C:2017:755).

II. Ramy prawne

A. Prawo Unii

3. Motywy 11, 12 i 71 rozporządzenia nr 650/2012 wyjaśniają:

„(11) Niniejsze rozporządzenie nie powinno mieć zastosowania do dziedzin prawa cywilnego innych niż dziedziczenie. Dla pełnej jasności, liczne kwestie, które mogłyby być postrzegane jako powiązane z kwestiami dziedziczenia, powinny zostać wyraźnie wyłączone z zakresu stosowania niniejszego rozporządzenia.

(12) Niniejsze rozporządzenie nie powinno mieć zatem zastosowania do kwestii odnoszących się do małżeńskich ustrojów majątkowych, w tym do majątkowych umów małżeńskich znanych w niektórych systemach prawnych w zakresie, w jakim umowy takie nie dotyczą kwestii dziedziczenia, ani do ustrojów majątkowych związków uznawanych za mające skutki porównywalne do małżeństwa. Organy rozpatrujące daną sprawę spadkową na podstawie niniejszego rozporządzenia powinny jednakże, w zależności od sytuacji, uwzględniać przy ustalaniu majątku zmarłego i przysługujących beneficjentom części majątku fakt ustania małżeńskiego ustroju majątkowego lub podobnego ustroju majątkowego, któremu podlegał zmarły.

[...]

(71) Poświadczenie powinno mieć takie same skutki we wszystkich państwach członkowskich. Nie powinno być z samej swej istoty tytułem wykonawczym, lecz powinno mieć skutek dowodowy; należy też domniemywać, że prawidłowo stwierdza ono okoliczności, które ustalono na mocy prawa właściwego dla dziedziczenia lub na mocy innego prawa właściwego dla określonych kwestii, takich jak ważność materialna rozrządzenia na wypadek śmierci. Skutek dowodowy poświadczenia nie powinien rozciągać się na kwestie, które nie podlegają przepisom niniejszego rozporządzenia, takie jak ustalenie pochodzenia lub ustalenie, czy dany składnik majątku należał do zmarłego [...]”.

4. Stosownie do art. 1 ust. 1 i ust. 2 lit. d) rozporządzenia nr 650/2012:

„1. Niniejsze rozporządzenie stosuje się do dziedziczenia majątku po osobach zmarłych. [...]

2. Z zakresu stosowania niniejszego rozporządzenia wyłączone są:

[...]

d) kwestie związane z małżeńskimi ustrojami majątkowymi oraz ustrojami majątkowymi w stosunkach uznawanych, zgodnie z prawem dla nich właściwym, za mające skutki porównywalne do małżeństwa;

[...]”.

5. W myśl art. 3 ust. 1 lit. a) rozporządzenia nr 650/2012:

„»dziedziczenie«” oznacza dziedziczenie majątku po osobie zmarłej i obejmuje wszystkie formy przejścia składników majątku, praw i obowiązków na skutek śmierci, czy to na podstawie dobrowolnego rozrządzenia na wypadek śmierci, czy to w drodze dziedziczenia ustawowego”.

6. Wedle art. 23 ust. 1 i ust. 2 lit. b) rozporządzenia nr 650/2012, zatytułowanego „Zakres stosowania prawa właściwego”:

„1. Prawu ustalonemu zgodnie z art. 21 lub 22 podlega ogół spraw dotyczących spadku.

2. Prawu temu podlegają w szczególności:

[...]

b) określenie beneficjentów, ich udziałów oraz obowiązków, które mógł nałożyć na nich zmarły, oraz ustalenie innych praw spadkowych, w tym praw spadkowych pozostającego przy życiu małżonka lub partnera;

[...]”.

7. Rozdział VI rozporządzenia nr 650/2012, zatytułowany „Europejskie poświadczenie spadkowe”, zawiera szereg przepisów odnoszących się do tego instrumentu prawa Unii. Wśród nich art. 62 i 63 wyjaśniają cel, jaki przyświecał ustanowieniu europejskiego poświadczenia spadkowego:

„Artykuł 62

Ustanowienie europejskiego poświadczenia spadkowego

1. Niniejszym rozporządzeniem ustanawia się europejskie poświadczenie spadkowe (zwane dalej »poświadczeniem«), które jest wydawane w celu wykorzystania w innym państwie członkowskim i które rodzi skutki wymienione w art. 69.

2. Korzystanie z poświadczenia nie jest obowiązkowe.

3. Poświadczenie nie zastępuje dokumentów wewnętrznych wykorzystywanych do podobnych celów w państwach członkowskich. Jednak poświadczenie wydane w celu wykorzystania w innym państwie członkowskim rodzi także skutki wymienione w art. 69 w państwie członkowskim, którego organy wydały to poświadczenie zgodnie z niniejszym rozdziałem.

Artykuł 63

Przeznaczenie poświadczenia

1. Poświadczenie jest przeznaczone do wykorzystywania przez spadkobierców, zapisobierców mających bezpośrednie prawa do spadku oraz wykonawców testamentów lub zarządców spadku, którzy potrzebują wykazać w innym państwie członkowskim swój status lub wykonywać, odpowiednio, swoje prawa jako spadkobiercy lub zapisobiercy, lub swoje uprawnienia jako wykonawcy testamentów lub zarządcy spadku.

2. Poświadczenie można wykorzystywać w szczególności do wykazania jednego lub kilku z poniższych:

a) statusu lub praw każdego spadkobiercy lub, w zależności od przypadku, każdego zapisobiercy wymienionego w poświadczeniu i ich udziałów w spadku;

[...]”.

8. Artykuł 68 rozporządzenia nr 650/2012, zatytułowany „Treść poświadczenia”, w lit. f), h) i l) stanowi:

„Poświadczenie zawiera następujące informacje, w zakresie, w jakim są one wymagane ze względu na cel jego wydania:

[...]

f) informacje dotyczące zmarłego: nazwisko (nazwisko rodowe, jeśli dotyczy), imię (imiona), płeć, data i miejsce urodzenia, stan cywilny, obywatelstwo, numer identyfikacyjny (jeśli dotyczy), adres w chwili śmierci, data i miejsce śmierci;

[...]

h) informacje dotyczące małżeńskiej umowy majątkowej zawartej przez zmarłego lub, w stosownych przypadkach, umowy zawartej przez zmarłego w ramach stosunku uznawanego przez prawo dla niego właściwe za mający skutki porównywalne do małżeństwa, oraz informacje o małżeńskim ustroju majątkowym lub ustroju majątkowym mu równoważnym;

[...]

l) udział przypadający każdemu ze spadkobierców oraz, w stosownych przypadkach, wykaz praw lub składników majątku przypadających każdemu ze spadkobierców;

[...]”.

9. O skutkach europejskiego poświadczenia spadkowego rozstrzyga art. 69 rozporządzenia nr 650/2012. W myśl jego ust. 1, 2 i 5:

„1. Poświadczenie rodzi skutki we wszystkich państwach członkowskich bez wymogu stosowania jakiegokolwiek szczególnej procedury.

2. Domniemywa się, że poświadczenie prawidłowo stwierdza okoliczności, które ustalono na mocy prawa właściwego dla dziedziczenia lub na mocy innego prawa właściwego dla danych kwestii [...].

5. Poświadczenie stanowi ważny dokument na potrzeby dokonania wpisu majątku spadkowego do właściwego rejestru państwa członkowskiego, z zastrzeżeniem art. 1 ust. 2 lit. k) i l)”.

B. Prawo niemieckie

10. W prawie niemieckim zasady odnoszące się do rozliczeń majątkowych, które są przeprowadzane w przypadku ustania małżeńskiego ustroju majątkowego, są określone w przepisach Bürgerliches Gesetzbuch. Wśród nich § 1931 ust. 1 zdanie pierwsze i ust. 3 BGB stanowi: „1. Pozostały przy życiu małżonek spadkodawcy jest powołany jako ustawowy spadkobierca obok krewnych pierwszego stopnia do jednej czwartej części spadku, a obok krewnych drugiego stopnia lub obok dziadków i babek, do połowy spadku. [...]

2. [...]

3. Przepis § 1371 BGB pozostaje nienaruszony.

4. [...]”.

11. W myśl § 1371 BGB: „1. W razie ustania ustroju majątkowego z powodu śmierci małżonka wyrównanie dorobków (przyrostu) następuje w drodze powiększenia ustawowego udziału przypadającemu pozostającemu przy życiu małżonkowi o jedną czwartą części spadku; bez znaczenia jest, czy którykolwiek z małżonków uzyskał przyrost wartości jego majątku.

2. Małżonek pozostający przy życiu, który nie jest ani spadkobiercą, ani zapisobiercą, może żądać wyrównania dorobków zgodnie z §§ 1371–1373 i § 1390; wysokość zachowku przypadającego małżonkowi pozostającemu przy życiu [...] określa się w odniesieniu do udziału, jaki przypadałby mu w spadku w przypadku dziedziczenia ustawowego zanim nastąpił przyrost.

3. Gdy małżonek pozostający przy życiu odrzuci spadek, obok wyrównania dorobku może żądać przypadającego mu zachowku, nawet jeżeli nie byłby do niego uprawniony zgodnie z przepisami prawa spadkowego; nie dotyczy to przypadków, gdy małżonek zrzekł się dziedziczenia ustawowego albo prawa do zachowku na podstawie umowy zawartej z małżonkiem.

4. Małżonek pozostający przy życiu, który otrzymał udział czwartej części spadku na podstawie ust. 1 tego przepisu, w granicach uzyskanego w ten sposób wzbogacenia, jest zobowiązany do zaspokojenia potrzeb zstępnych spadkodawcy, uprawnionych do dziedziczenia po nim ale niepochodzących z jego związku małżeńskiego z małżonkiem pozostającym przy życiu”.

III. Postępowanie główne

12. Lutz G. Mahnkopf zmarł w dniu 29 sierpnia 2015 r., pozostawiając po sobie wdowę, Doris M.L. Mahnkopf, oraz syna, Svena Mahnkopfa. D. Mahnkopf i S. Mahnkopf są uczestnikami postępowania przed sądem odsyłającym.

13. Do dnia śmierci spadkodawca pozostawał w związku małżeńskim z uczestniczką postępowania. Pomiędzy małżonkami istniał ustawowy ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków. Małżonkowie w chwili zawierania związku małżeńskiego posiadali obywatelstwo niemieckie i zamieszkiwali w Niemczech. Małżonkowie nie zawierali majątkowej umowy małżeńskiej. Spadkodawca nie dokonywał żadnych rozrządzeń na wypadek swojej śmierci.

14. Majątek spadkodawcy znajdował się na terytorium Niemiec z wyjątkiem udziału wynoszącego ½ części w prawie własności nieruchomości położonej w Szwecji.

15. Na wniosek małżonki zmarłego sąd spadku w dniu 30 maja 2016 r. wydał krajowe poświadczenie dziedziczenia, zgodnie z którym ustawowymi spadkobiercami L. Mahnkopfa są uczestnicy postępowania, dziedziczący spadek w częściach równych.

16. Następnie małżonka zmarłego wystąpiła z wnioskiem o wydanie europejskiego poświadczenia spadkowego. Poświadczenie miało posłużyć ujawnieniu przejścia prawa własności nieruchomości położonej w Szwecji na spadkobierców L. Mahnkopfa. Wniosek ten został jednak oddalony przez sąd krajowy, który uznał, że § 1371 ust. 1 BGB odnosi się do kwestii dotyczących małżeńskiego ustroju majątkowego, nieobjętych zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012.

17. Postanowienie to zostało zaskarżone przez małżonkę zmarłego zażaleniem skierowanym do sądu odsyłającego, Kammergericht Berlin (wyższego sądu krajowego w Berlinie, Niemcy). Na tym etapie małżonka zmarłego zgłosiła również wniosek ewentualny, domagając się ujawnienia w europejskim poświadczeniu spadkowym, wyłącznie w celach informacyjnych, że ¼ część spadku, określona zgodnie z § 1371 ust. 1 BGB, przypada jej w ramach małżeńskiego ustroju majątkowego.

18. Sąd odsyłający powziął wątpliwość co do możliwości wydania europejskiego poświadczenia spadkowego zgodnie z wnioskami małżonki zmarłego.

19. We wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym sąd krajowy zwraca uwagę, że L. Mahnkopf nie dokonał wyboru prawa właściwego dla swoich spraw spadkowych. Tym samym, zgodnie z art. 21 rozporządzenia nr 650/2012, w tym zakresie zastosowanie znajduje prawo niemieckie.

20. Odnosnie zaś do kwestii związanych ze stosunkami majątkowymi małżonków sąd odsyłający przypomina, że na obecnym etapie nie nastąpiło jeszcze ujednolicenie norm kolizyjnych dotyczących prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych.

21. Tym samym o prawie właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych decydują krajowe normy kolizyjne, które obowiązują w państwie siedziby sądu orzekającego. W prawie niemieckim są to art. 14 i 15 Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch (EGBGB, ustawy wprowadzającej kodeks cywilny). Sąd odsyłający wskazuje, że na podstawie tych przepisów to prawo niemieckie jest prawem właściwym dla małżeńskiego ustroju majątkowego spadkodawcy i jego małżonki.

22. Pomimo że prawo niemieckie jest prawem właściwym dla spraw spadkowych i prawem właściwym dla małżeńskiego ustroju majątkowego, sąd odsyłający uważa, że w kontekście postępowania dotyczącego wniosku o wydanie europejskiego poświadczenia spadkowego, w okolicznościach takich jak te w niniejszej sprawie, rozgraniczenie zakresów obydwu tych statutów może mieć znaczenie dla treści i skutków takiego poświadczenia.

IV. Pytania prejudycjalne i postępowanie przed Trybunałem

23. W tych okolicznościach Kammergericht Berlin (wyższy sąd krajowy w Berlinie) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującym pytaniem:

- „1) Czy art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że jego zakres stosowania (»dziedziczenie majątku po osobach zmarłych«) odnosi się również do przepisów prawa krajowego, które, jak § 1371 ust. 1 BGB, regulują stosunki majątkowe po śmierci jednego z małżonków poprzez podwyższenie ustawowego udziału przypadającego małżonkowi pozostałemu przy życiu?
- 2) W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na pytanie pierwsze – czy art. 68 lit. 1) i art. 67 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że udział przypadający pozostałemu przy życiu małżonkowi, nawet jeśli jest to ułamek udziału powstały w wyniku podwyższenia na podstawie przepisów regulujących stosunki majątkowe, jak § 1371 ust. 1 BGB, może zostać ujęty w całości w europejskim poświadczeniu spadkowym?

W przypadku udzielenia na powyższe odpowiedzi co do zasady przeczącej – czy można jednak w drodze wyjątku udzielić odpowiedzi twierdzącej w odniesieniu do stanów faktycznych, w których:

- a) to poświadczenie jest wydawane w celu dochodzenia przez spadkobierców w konkretnym innym państwie członkowskim praw do znajdującego się tam majątku zmarłego oraz
- b) orzekanie w sprawach spadkowych (art. 4 i 21 rozporządzenia nr 650/2012) oraz – niezależnie od tego, jakie prawo kolizyjne zostanie zastosowane – w kwestiach związanych z małżeńskim ustrojem majątkowym następuje według tego samego prawa krajowego?

3) W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na pytania pierwsze i drugie, czy art. 68 lit. 1) rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że ten przypadający pozostającemu przy życiu małżonkowi udział podwyższony na podstawie przepisów regulujących stosunki majątkowe może – z uwagi na to podwyższenie – zostać w całości ujęty w europejskim poświadczeniu spadkowym wyłącznie dla celów informacyjnych?”.

24. Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym został złożony w Trybunale w dniu 3 listopada 2016 r.

25. Uwagi na piśmie przedstawiły strony postępowania głównego, rządy niemiecki, belgijski, grecki, włoski, hiszpański i polski oraz Komisja Europejska. Rządy niemiecki, belgijski, hiszpański i Komisja Europejska wzięły również udział w rozprawie, która odbyła się w dniu 4 października 2017 r.

V. Analiza

A. O roli rozporządzenia nr 650/2012 w systemie aktów Unii z zakresu współpracy sądowej w sprawach cywilnych

26. Rozporządzenie nr 650/2012 stosuje się do dziedziczenia po osobach zmarłych w dniu lub po dniu 17 sierpnia 2015 r. W odniesieniu do tych stanów faktycznych ujednolicone normy kolizyjne rozporządzenia zastępują regulacje krajowe, które dotychczas wykazywały względem siebie daleko idące odmienności.

27. W ten sposób rozporządzenie nr 650/2012 przyczynia się do usuwania przeszkód w swobodnych przepływie osób w ramach rynku wewnętrznego. Koresponduje to z motywem 7 zdania drugie i trzecie rozporządzenia nr 650/2012, który wyjaśnia, że w europejskiej przestrzeni sprawiedliwości prawa spadkobierców i zapisobierców, innych osób bliskich zmarłemu oraz wierzycieli spadkowych muszą zostać zagwarantowane w sposób skuteczny.

28. Rozporządzenie nr 650/2012 przesądza przy tym o dopuszczalności i zakresie swobody wyboru prawa właściwego dla spraw spadkowych. Pozwala tym samym na możliwie najpełniejsze odzwierciedlenie woli spadkodawcy co do losów jego majątku.

B. W przedmiocie pytania pierwszego

29. Poprzez pierwsze pytanie prejudycjalne sąd odsyłający pragnie ustalić, czy przepis prawa krajowego, taki jak § 1371 ust. 1 BGB, jest objęty zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012. Przepis ten przewiduje, że udział w spadku po zmarłym, odpowiadający $\frac{1}{4}$ części spadku, przysługujący na podstawie § 1931 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu, powiększany jest o dalszą $\frac{1}{4}$ część spadku, gdy małżonkowie pozostawali w małżeńskim ustroju majątkowym opartym na rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków.

30. Sąd odsyłający powziął wątpliwość, czy na tle rozporządzenia nr 650/2012 przepis ten należy uznać za uregulowanie dotyczące „dziedziczenia na wypadek śmierci” w rozumieniu art. 1 ust. 1 oraz art. 3 ust. 1 lit. a) tego rozporządzenia, czy też powinien on być traktowany jako „kwestia związana z małżeńskimi ustrojami majątkowymi”, wyłączona z zakresu zastosowania rozporządzenia nr 650/2012 [art. 1 ust. 2 lit. d) tego rozporządzenia].

31. Pragnę zwrócić uwagę, że kwalifikacja § 1371 ust. 1 BGB, bądź to jako przepisu należącego do zakresu prawa właściwego dla spraw spadkowych, bądź to do zakresu prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych, od kilkudziesięciu lat była przedmiotem ożywionej dyskusji doktrynalnej⁴. Problematyka ta nie omijała również wokand sądowych⁵.

32. Ujednolicenie norm kolizyjnych w ramach rozporządzenia nr 650/2012, które – zgodnie z zasadą pierwszeństwa prawa Unii – wyprzedza krajowe normy kolizyjne, sprawia jednak, że na zagadnienie to przyjdzie nam spojrzeć w nowym, nieznany dotychczas kontekście. Pojęcia, którymi prawodawca Unii posłużył się w celu wyznaczenia zakresu zastosowania rozporządzenia nr 650/2012, mają bowiem charakter autonomiczny. Oznacza to, że kwalifikacja – dokonywana na tle krajowych norm kolizyjnych – w odniesieniu do takich regulacji, jak § 1371 ust. 1 BGB, nie może mieć decydującego znaczenia przy udzielaniu odpowiedzi na pierwsze pytanie prejudycjalne⁶.

1. Uwagi wprowadzające

a) Stanowiska stron

1) Argumenty za kwalifikacją § 1371 ust. 1 BGB jako przepisu objętego zakresem prawa właściwego dla spraw spadkowych

33. Stanowisko rządu greckiego sprowadza się do twierdzenia, że udział przypadający małżonkowi pozostającemu przy życiu w związku z ustaniem małżeńskiego ustroju majątkowego powinien zostać ujawniony w europejskim poświadczeniu spadkowym, skoro ma ono odzwierciedlać rzeczywisty udział spadkobiercy w spadku. Skoro zaś udział ten musi zostać ujawniony w europejskim poświadczeniu spadkowym, to zdaniem rządu greckiego § 1371 BGB powinien zostać uznany za regulację objętą zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012.

34. Rząd włoski przyjmuje, że skoro o zastosowaniu § 1371 BGB decyduje śmierć współmałżonka, to jest to przepis objęty zakresem prawa właściwego dla spraw spadkowych. W uzasadnieniu tego stanowiska rząd ten powołuje dodatkowo motyw 9 rozporządzenia nr 650/2012 („zakres stosowania niniejszego rozporządzenia powinien obejmować wszystkie cywilnoprawne aspekty dziedziczenia

4 W okresie poprzedzającym datę rozpoczęcia stosowania rozporządzenia nr 650/2012 w doktrynie wydawał się przeważać pogląd – dotyczący krajowych norm kolizyjnych – zgodnie z którym § 1371 ust. 1 BGB jest przepisem znajdującym zastosowanie w ramach prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych (H. Dörner, *Internationales Erbrecht*, Art. 25, 26 EGBGB, w: *Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Einführungsgesetz zum BGB*, Berlin 2007, Art. 25, nb. 34; W. Riering, *Régime légal allemand et succession régie par la loi française*, w: *Mélanges en l'honneur de Mariel Revillard*, Paris, Editions Defrénois 2007, s. 258–263; D.A. Popescu, *Guide on international private law in successions matters*, Onesti, Magic Print 2014, s. 18 i piśmiennictwo tam powołane).

5 W wyroku Oberlandesgericht Köln (wyższego sądu krajowego w Kolonii, Niemcy) z dnia 5 sierpnia 2011 r. (2 Wx 115/11, *Zeitschrift für das gesamte Familienrecht* 2012, 819), wyrażono pogląd, że małżonek pozostający przy życiu nie uzyskuje udziału w spadku na podstawie § 1371 ust. 1 BGB, gdy prawem właściwym dla małżeńskiego ustroju majątkowego jest prawo niemieckie, a prawem właściwym dla spraw spadkowych – prawo tureckie. Z kolei w wyroku Oberlandesgericht München (wyższego sądu krajowego w Monachium, Niemcy) z dnia 16 kwietnia 2012 r. (31 Wx 45/12, *Neue Juristische Wochenschrift-Rechtsprechungs-Report* 2012, 1096), opowiedziano się za poglądem, zgodnie z którym § 1371 ust. 1 BGB znajduje w pełni zastosowanie nawet wówczas, gdy prawem właściwym dla spraw spadkowych jest prawo irańskie. Ostatecznie, na tle niemieckich norm kolizyjnych, w wyroku z dnia 13 maja 2015 r., IV ZB 30/14 (*Neue Juristische Wochenschrift* 2015, 2185) Bundesgerichtshof (federalny trybunał sprawiedliwości, Niemcy) rozstrzygnął, że § 1371 ust. 1 BGB znajduje zastosowanie jako przepis prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego. W tym wyroku wyjaśniono również, że nawet wówczas, gdy prawem właściwym dla małżeńskiego ustroju majątkowego jest prawo niemieckie, a prawem właściwym dla spraw spadkowych prawo innego państwa, na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu nadal przysługuje udział w spadku.

6 W doktrynie brak jednomyślności w kwestii kwalifikacji § 1371 ust. 1 BGB na tle rozporządzenia nr 650/2012. Niektórzy autorzy utrzymują, że przepis ten znajduje zastosowanie jako przepis prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego (zob. piśmiennictwo powołane przez A. Bonomi, *Article 1 – Champ d'application*, w: A. Bonomi, P. Wautelet, *Le droit européen des successions. Commentaire du règlement (UE) n° 650/2012, du 4 juillet 2012*, Bruxelles, Bruylant 2016, s. 89; także A. Reis, *Succession and Family Law*, w: S. Bariatti, I. Viarengo, F.C. Villata, *Towards the Entry into Force of the Succession Regulation: Building Future Uniformity upon Past Divergencies*, JUST/2013/JCIV/AG/4666, s. 45), podczas gdy inni opowiadają się za jego kwalifikacją spadkową (P. Lagarde, (Heinrich) Dörner: *Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuch/IPR*, Art. 25, 26 EGBGB, Anhang zu Art. 25 f EGBGB: *Ausländische Rechte*, *Revue critique de droit international privé*, 1996, s. 389; M. Margoński, *Anmerkung zum Vorlagebeschluss des Kammergerichts an den EuGH vom 25. Oktober 2016*, 6 W 80/16 in der Rs. C-558/16, Mahnkopf, *Zeitschrift für Erbrecht und Vermögensnachfolge*, Heft 4, 2017, s. 212–213).

majątku po osobie zmarłej”) oraz jego art. 23 ust. 2 lit. b), który stanowi, że zakres prawa właściwego dla spraw spadkowych obejmuje „określenie beneficjentów, ich udziałów oraz obowiązków, które mógł nałożyć na nich zmarły, oraz ustalenie innych praw spadkowych, w tym praw spadkowych pozostającego przy życiu małżonka lub partnera”.

35. W tym duchu jest utrzymane stanowisko rządu polskiego, który wskazuje, że w przypadku wyrównania dorobków mamy do czynienia z pewną formą przejścia składników majątku i praw w drodze podwyższenia ustawowego udziału spadkowego. Przejście to następuje wyłącznie na skutek śmierci jednego z małżonków. Rząd polski przeprowadza przy tym gruntowną analizę instytucji uregulowanej w § 1371 ust. 1 BGB i jej funkcji w prawie niemieckim. Rząd polski zwraca między innymi uwagę, że § 1371 ust. 1 BGB musi być stosowany łącznie z § 1931 ust. 1 i 3 BGB, przepisem którego przynależność do zakresu prawa właściwego dla spraw spadkowych nie budzi wątpliwości, a który odsyła wprost do § 1371 BGB. Nadto § 1371 ust. 1 BGB znajduje zastosowanie jedynie w sytuacji, w której ustrój majątkowy ustaje wskutek śmierci jednego z małżonków, nigdy zaś w przypadku ustania ustroju z innych przyczyn. Wreszcie, zdaniem rządu polskiego, w świetle § 1938 BGB istnieje możliwość wyłączenia § 1371 ust. 1 BGB w testamentie.

2) Argumenty przeciwko kwalifikacji § 1371 ust. 1 BGB jako przepisu objętego zakresem prawa właściwego dla spraw spadkowych

36. Rząd niemiecki – prezentując w tym względzie pogląd zbliżony do rządu polskiego, aczkolwiek dochodząc do odmiennych wniosków – stoi na stanowisku, że udzielenie odpowiedzi na pierwsze pytanie prejudycjalne wymaga dokonaniu oceny, czy cel § 1371 ust. 1 BGB, odnosi się do „dziedziczenia” w rozumieniu art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012, czy też do „mażeńskich ustrojów majątkowych” w rozumieniu art. 1 ust. 2 lit. d) tego rozporządzenia. W tym kontekście rząd niemiecki wskazuje, że § 1371 ust. 1 BGB ma na celu przeprowadzenie rozliczeń wynikających z małżeńskiego ustroju majątkowego, a tym samym jest to przepis objęty zakresem prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego. To zaś, że następuje to poprzez przyznanie małżonkowi pozostającemu przy życiu udziału w spadku, ma na celu wyłącznie uproszczenie rozliczeń pomiędzy spadkobiercami.

37. Komisja, podobnie jak rząd niemiecki, proponuje, ażeby w rozważanej sytuacji przyjąć podejście funkcjonalne, polegające na odniesieniu się do celu danego przepisu w prawie krajowym. Komisja wskazuje, że w przypadku rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków do owego wyrównania dochodzi dopiero z chwilą ustania tego ustroju majątkowego. Celem tego przepisu nie jest zatem rozdysponowanie majątku spadkodawcy w kręgu osób mu bliskich, ile raczej przeprowadzenie rozliczeń wynikających ze śmierci spadkodawcy jako jednego ze zdarzeń, które prowadzą do ustania małżeńskiego ustroju majątkowego.

38. Rząd belgijski również proponuje udzielenie odpowiedzi przeczącej na pierwsze pytanie prejudycjalne. W uzasadnieniu tego stanowiska rząd belgijski wskazuje, że małżeński ustrój majątkowy wywołuje skutki nie tylko w trakcie trwania związku małżeńskiego, ale także po jego ustaniu, w tym również w wypadku gdy następuje to w wyniku śmierci jednego z małżonków.

39. Rząd hiszpański wskazuje z kolei, że motywy 11 i 12 rozporządzenia nr 650/2012 nie pozostawiają żadnych wątpliwości co do zakresu zastosowania tego rozporządzenia, wyłączając z niego kwestie związane z majątkowymi ustrojami małżeńskimi.

b) Ustrój wspólności ograniczonej do dorobku w prawie niemieckim

40. Przed przystąpieniem do dalszej analizy chciałbym pokrótce scharakteryzować uregulowanie prawa niemieckiego, którego dotyczy wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym. Jestem przekonany, że pozwoli to Trybunałowi na całościową ocenę zagadnienia będącego przedmiotem niniejszego postępowania. Do tych rozważań będę ponadto powracał w dalszej części niniejszej opinii.

41. Ustawowym małżeńskim ustrojem majątkowym w prawie niemieckim jest ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków, określany przez ustawodawcę niemieckiego dosłownie jako „ustrój wspólności ograniczonej do dorobku” (*Zugewinnngemeinschaft*). Nie powinno jednak budzić wątpliwości, że w tym wypadku mamy do czynienia z ustrojem opartym na rozdzielności majątkowej. Każdy z małżonków zachowuje majątek osobisty i w konsekwencji nie występuje w nim odrębna masa majątkowa, która przyjmowałaby postać majątku wspólnego.

42. Wobec ustania tego ustroju za życia obu małżonków, przede wszystkim na skutek rozvodu, powstaje możliwość przeprowadzenia rozliczeń, które mają na celu wyrównanie różnicy we wzbogaceniu, jakie nastąpiło po stronie małżonków w trakcie trwania ustroju majątkowego. Można przyjąć, wprowadzając w tym zakresie niezbędne uproszczenia, że w tego rodzaju przypadkach rozliczenia pomiędzy małżonkami są przeprowadzane w opisany poniżej sposób⁷.

43. W pierwszej kolejności należy obliczyć różnicę pomiędzy wartością majątku każdego z małżonków w chwili ustania małżeńskiego ustroju majątkowego a wartością tego majątku z chwili ustanowienia tego ustroju. W wyniku tych działań matematycznych zostają określone dwie wartości odpowiadające wzbogaceniu każdego z małżonków w trakcie trwania małżeńskiego ustroju majątkowego. Kolejnym krokiem jest porównanie ze sobą uzyskanych w ten sposób kwot. Jeżeli jedna z nich okaże się wyższa od drugiej, wówczas małżonkowi, którego majątek w mniejszym stopniu wzrósł w trakcie trwania małżeńskiego ustroju majątkowego, przysługuje roszczenie o zapłatę połowy różnicy pomiędzy wartościami wzbogacenia obu małżonków (§ 1378 ust. 1 BGB).

44. Należy zaznaczyć, że przeprowadzenie rozliczeń wymaga dysponowania informacjami, które pozwalają na określenie różnicy we wzbogaceniu małżonków. W tym celu prawo niemieckie przewiduje możliwość sporządzenia inwentaryzacji dokumentującej stan majątkowy z chwili ustanowienia ustroju rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków (§ 1377 BGB). Dodatkowo, po ustaniu małżeńskiego ustroju majątkowego, jak również w przypadku wystąpienia z żądaniem orzeczenia rozvodu, unieważnienia małżeństwa lub wcześniejszego wyrównania dorobku, każdy z małżonków może żądać ujawnienia informacji dotyczących stanu majątkowego współmałżonka, które są istotne dla wyrównania dorobków (§ 1379 BGB).

45. Przedstawione wyżej reguły dotyczące rozliczeń nie znajdują jednak, co do zasady, zastosowania, gdy do ustania małżeńskiego ustroju majątkowego dochodzi w wyniku śmierci jednego z małżonków.

46. Wedle ogólnych reguł dziedziczenia ustawowego określonych w § 1931 ust. 1 zdanie pierwsze BGB małżonek pozostający przy życiu jest powoływany do dziedziczenia, obok krewnych pierwszego stopnia, do ¼ części spadku. Nadto § 1931 ust. 3 BGB przewiduje, że powołanie do dziedziczenia ustawowego nie narusza § 1371 BGB. Stąd małżonek pozostający przy życiu, który dziedziczy w zbiegu z krewnymi pierwszego stopnia, jest uprawniony do ¼ części spadku na podstawie § 1931 ust. 1 zdanie pierwsze BGB, a nadto do kolejnej ¼ części spadku na podstawie § 1371 ust. 1 BGB.

⁷ Szerzej D. Martiny, N. Dethloff, *Property relationship between spouses – Germany*, August 2008.

47. Rozwiązanie to pozwala na uproszczenie rozliczeń pomiędzy małżonkiem pozostającym przy życiu oraz pozostałymi spadkobiercami zmarłego. Uwalnia ono zainteresowanych od żmudnego obowiązku dowodzenia wysokości dorobku każdego z małżonków. Mogłoby to być utrudnione wobec śmierci spadkodawcy. Ponadto mogłoby stać się źródłem niepożądanych konfliktów pomiędzy bliskimi zmarłego.

48. Niekiedy zwraca się ponadto uwagę, że rezygnacja z konieczności wykazywania, czy rzeczywiście nastąpił wzrost dorobku i przyznanie małżonkowi pozostającemu przy życiu dodatkowej czwartej części spadku, stanowi swoistą „premię” dla małżeństw, które nie rozpadły się za życia małżonków⁸. Należy bowiem pamiętać, że $\frac{1}{4}$ część spadku przypada małżonkowi pozostającemu przy życiu nawet wówczas, gdy w ogóle taki dorobek nie powstał. Oblicza się ją bowiem jako ułamkową część spadku, nie zaś jako ułamkową część wzbogacenia jednego z małżonków. Małżonek pozostający przy życiu może zatem na podstawie § 1371 ust. 1 BGB uzyskać więcej, aniżeli przysługiwałoby mu w wyniku matematycznego wyrównania dorobków. Nie można jednak wykluczyć również sytuacji przeciwnej, w której to matematyczne wyrównanie dorobków byłoby bardziej korzystne dla małżonka pozostającego przy życiu.

49. Nie jest to jednak jedyny sposób rozliczenia małżeńskiego ustroju majątkowego po śmierci jednego z małżonków. Prawo niemieckie dopuszcza w niektórych przypadkach przeprowadzenie matematycznego wyrównania dorobków.

50. Po pierwsze, gdy małżonek pozostający po życiu nie jest spadkobiercą lub zapisobiercą po zmarłym współmałżonku, zastosowanie znajduje § 1371 ust. 2 BGB. Małżonek może wówczas żądać matematycznego wyrównania dorobków. Obok roszczenia o matematyczne wyrównanie dorobków małżonkowi pozostającemu przy życiu przysługuje, na podstawie § 2303 ust. 2 zdanie pierwsze BGB, roszczenie o zachówek, obliczone na podstawie udziału, który przypadłby temu małżonkowi, gdyby został powołany do dziedziczenia ustawowego na podstawie § 1931 BGB.

51. Po drugie, podobnie przedstawia się sytuacja małżonka pozostającego przy życiu, gdy odrzuci on spadek po zmarłym. Może wówczas żądać matematycznego wyrównania dorobków, jak również zachowku (§ 1371 ust. 3 BGB), pomimo że na tle prawa niemieckiego spadkobiercy odrzucającemu spadek, co do zasady, nie przysługuje prawo do zachowku.

52. W doktrynie niekiedy wymienia się trzeci, nieuregulowany w przepisach przypadek, w którym § 1371 ust. 1 BGB nie znajduje zastosowania pomimo ustania małżeńskiego ustroju majątkowego w wyniku śmierci jednego z małżonków. Dotyczy to sytuacji, w których przyszły spadkodawca dokonuje rozrządzeń testamentowych na rzecz drugiego z małżonków⁹.

53. Zarówno spadkodawca, jak i małżonek pozostający przy życiu, mogą zatem jednostronnie zapobiec zastosowaniu § 1371 ust. 1 BGB. Dokonują tego, co do zasady, przy wykorzystaniu klasycznych instrumentów prawa spadkowego. Małżonek pozostający przy życiu może zrzec się spadku, a spadkodawca odsunąć tego małżonka od spadkobrania w drodze rozrządzeń na wypadek śmierci.

⁸ G.A.L. Droz, Les régimes matrimoniaux en droit international privé comparé, *Recueil des cours de l'Académie de la Haye*, vol. 143, 1974, s. 98.

⁹ Poglądy prezentowane w doktrynie niemieckiej w tej kwestii przedstawia R. Zimmermann, *Intestate Succession in Germany*, w: K.G.C. Reid, M. de Waal, R. Zimmermann, *Comparative Succession Law. Volume II. Intestate Succession*, Oxford, Oxford University Press 2015, s. 213.

c) Rozgraniczenie zakresu prawa właściwego dla spraw spadkowych i prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych – uwagi ogólne

1) W przedmiocie braku koordynacji pomiędzy prawem właściwym dla spraw spadkowych i prawem właściwym dla małżeńskich ustrojów majątkowych

54. W prawie poszczególnych państw przyjmuje się rozmaite rozwiązania mające na celu zabezpieczenie interesów małżonka pozostającego przy życiu po śmierci współmałżonka. Niektórzy prawodawcy wykorzystują w tym celu instrumenty charakterystyczne dla prawa spadkowego, uprzywilejowując małżonka pozostającego przy życiu w stosunku do innych spadkobierców. Inni opierają się na rozwiązaniach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych, przy jednoczesnym pominięciu małżonka jako spadkobiercy lub ograniczeniu jego praw spadkowych¹⁰.

55. Trudno jednak znaleźć przykłady któregoś z tych modeli w jego czystej postaci. Częściej bowiem napotykamy model mieszany, w którym troska o ochronę interesów majątkowych małżonka pozostającego przy życiu jest realizowana poprzez szereg powiązanych ze sobą rozwiązań wywodzących się zarówno z prawa spadkowego i z prawa małżeńskich ustrojów majątkowych. Elementy te w założeniu mają stanowić spójny system, utrzymujący w pożądanej równowadze interesy małżonka pozostającego przy życiu, pozostałych spadkobierców i zapisobierców oraz wierzycieli.

56. W sytuacjach wykazujących związek z prawem więcej niż jednego tylko państwa prawo właściwe dla spraw spadkowych oraz prawo właściwe dla małżeńskich ustrojów majątkowych są wskazywane przez różne normy kolizyjne. Odszukanie prawa właściwego na podstawie norm kolizyjnych może zatem prowadzić do dojścia do głosu przepisów wywodzących się z dwóch odmiennych systemów prawnych. Rozwiązania te nie muszą być ze sobą skoordynowane. Może to być źródłem rozlicznych komplikacji.

57. Przykładowo, prawo właściwe dla spraw spadkowych może dbać o interesy majątkowe małżonka przy wykorzystaniu przepisów dotyczących stosunków majątkowych małżonków, a prawo właściwe dla małżeńskiego ustroju majątkowego może posługiwać się w tym celu instrumentami prawa spadkowego.

58. Należy liczyć się również z sytuacją przeciwną, w której dzięki kumulacji poszczególnych rozwiązań może dojść do nieproporcjonalnego uprzywilejowania małżonka pozostającego przy życiu. Z takim przypadkiem mamy do czynienia wówczas, gdy w roli statutu spadkowego zastosowanie znajduje prawo szczególnie chroniące małżonka pozostającego przy życiu przy wykorzystaniu mechanizmów prawa spadkowego, a w roli statutu małżeńskiego ustroju majątkowego – prawo zapewniające temu małżonkowi szczególne przywileje w ramach rozliczeń odnoszących się do ustania tego ustroju.

2) Kwalifikacja

59. Niedogodności wynikające z równoczesnego stosowania norm wywodzących się z różnych systemów prawnych można ograniczać dzięki zabiegom kwalifikacji („qualification”, „Qualifikation”, „characterisation”). Mowa tu o przeprowadzeniu wykładni pojęć, którymi posłużono się w ramach redagowania poszczególnych norm kolizyjnych w celu określenia przesłanek ich stosowania.

60. Skoro normy kolizyjne stanowią pewien system, to kwalifikacji należy dokonywać tak, aby zakresy poszczególnych norm kolizyjnych nie pokrywały się ze sobą.

¹⁰ E.D. Graue, The Rights of Surviving Spouses under Private International Law, *The American Journal of Comparative Law*, vol. 15, 1966–1967, s. 164–165.

61. Nie zawsze jednak za pomocą kwalifikacji można osiągnąć satysfakcjonujące rezultaty. W szczególności trudno rozstrzygać w ten sposób problemy związane z rozgraniczeniem norm dotyczących prawa właściwego dla spraw spadkowych i dla małżeńskiego ustroju majątkowego¹¹.

3) Dostosowanie w prawie prywatnym międzynarodowym

62. Niedostatki zabiegów kwalifikacji można jednak niwelować za pomocą innej instytucji ogólnej prawa prywatnego międzynarodowego, a mianowicie tzw. dostosowania (*adaptation, Anpassung*). Dostosowanie ma na celu wyeliminowanie braku koordynacji pomiędzy przepisami materialnoprawnymi wywodzącymi się z różnych porządków prawnych, które znajdują zastosowanie jako prawo właściwe do oceny powiązanych ze sobą zagadnień.

63. Choć cel dostosowania wydaje się jasno określony, to trudno sformułować jakieś ogólne zalecenia, jak owo dostosowanie miałyby zostać przeprowadzone. W każdym razie zabiegi dostosowania mogą być dokonywane na płaszczyźnie norm kolizyjnych, w drodze ponownego wyznaczenia ich zakresu, tak aby uniknąć sprzeczności i rozstrzygnąć sprawę w oparciu o jedno prawo właściwe¹², bądź to na płaszczyźnie norm prawa materialnego, poprzez modyfikację przepisów pozostających ze sobą w sprzeczności. W skrajnej wersji prowadzi to do stworzenia swoistej syntezy dwóch systemów prawnych¹³.

64. Rozważania dotyczące zabiegów dostosowania nie mają wprawdzie decydującego znaczenia dla udzielenia odpowiedzi na pytania prejudycjalne. W niniejszej sprawie o braku koordynacji pomiędzy prawem właściwym dla spraw spadkowych i prawem właściwym dla małżeńskiego ustroju majątkowego nie może być mowy. W obu tych przypadkach zastosowanie znajduje prawo niemieckie.

65. Przedstawione przeze mnie uwagi są jednak o tyle istotne, że w innych stanach faktycznych aniżeli ten, który jest przedmiotem postępowania w sprawie przed sądem krajowym, mogą one mieć duże znaczenie. Uważam, że udzielając odpowiedzi na pytania prejudycjalne, Trybunał powinien mieć świadomość konsekwencji wynikających z przyjęcia określonego rozstrzygnięcia w niniejszym postępowaniu. Wyrok Trybunału niewątpliwie będzie bowiem miał ważki wpływ na praktykę stosowania rozporządzenia nr 650/2012 przez sądy krajowe w innych kontekstach sytuacyjnych.

66. Chciałbym równocześnie zaznaczyć, że niezależnie od tego, jaką kwalifikację Trybunał przyjmie w odniesieniu do § 1371 ust. 1 BGB, nie wyeliminuje to całkowicie konieczności przeprowadzania zabiegów dostosowawczych. Niezależnie od tego, czy uznamy § 1371 ust. 1 BGB za przynależny do statutu spadkowego, czy też do statutu małżeńskich ustrojów majątkowych, może się w niektórych wypadkach okazać, że będzie to prowadzić do nadmiernego uprzywilejowania lub nadmiernego pokrzywdzenia małżonka pozostającego przy życiu. Wówczas może pojawić się konieczność dokonania dostosowania, którego sposób będzie oczywiście zależał od konkretnego stanu faktycznego.

11 Zobacz Ch. Kohler, L'autonomie de la volonté en droit international privé, *Recueil des cours de l'Académie de la Haye*, vol. 359, 2013, s. 443.

12 Przykładowo, gdy prawo właściwe dla małżeńskiego ustroju majątkowego chroni małżonka pozostającego przy życiu za pomocą przepisów prawa spadkowego, a prawo właściwe dla spraw spadkowych korzysta w tym celu z przepisów dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych, wówczas należy – zdaniem niektórych autorów – poddać kwestie związane z rozliczeniem małżeńskiego ustroju majątkowego temu prawu, które dotyczy kwestii spadkowych. Tak, w okresie poprzedzającym datę rozpoczęcia stosowania rozporządzenia nr 650/2012, A. Bucher, La dimension sociale du droit international privé. Cours général, *Recueil des cours de l'Académie de la Haye*, vol. 341, 2010, s. 243.

13 W okresie poprzedzającym datę rozpoczęcia stosowania rozporządzenia nr 650/2012 twierdzono niekiedy, że gdy prawem właściwym dla małżeńskiego ustroju majątkowego jest prawo niemieckie, a inne prawo rozstrzyga o sprawach spadkowych, wówczas § 1371 ust. 1 BGB nie znajdzie zastosowania. W takim przypadku należy zastosować § 1371 ust. 2 BGB i przeprowadzić matematyczne wyrównanie dorobków, wedle zasad obowiązujących przy rozwodzie. G.A.L. Droz, Les régimes matrimoniaux en droit international privé comparé, *Recueil des cours de l'Académie de la Haye*, vol. 143, 1974, s. 98; M. Coester, International Aspects of German Estate Law, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, vol. 53, 1981, s. 66). Pogląd ten w zasadzie sprowadza się do stanowiska, że sformułowanie „małżonek pozostający przy życiu nie jest spadkobiercą” z § 1371 ust. 2 BGB odczytywać należy jako „małżonek pozostający przy życiu nie jest spadkobiercą powołanym do dziedziczenia na podstawie prawa niemieckiego”. E.D. Graue, w: *Comparative law of matrimonial property: a Symposium at the International Faculty of Comparative Law at Luxembourg on the laws of Belgium, England, France, Germany, Italy and the Netherlands*, (ed.) A. Kiralfy, Leiden, A.W. Sijthoff 1972, s. 144.

67. Przedstawiając uwagi wprowadzające dotyczące § 1371 ust. 1 BGB i ogólnych zagadnień prawa prywatnego międzynarodowego dotyczących kwalifikacji, mogę przystąpić do analizy dotyczącej pierwszego pytania prejudycjalnego.

2. Rozgraniczenie zakresu prawa właściwego dla spraw spadkowych i prawa właściwego dla małżeńskich stosunków majątkowych w kontekście § 1371 ust. 1 BGB

a) Rozgraniczenie zakresów zastosowania rozporządzenia nr 650/2012 i rozporządzenia 2016/1103

68. Zakres zastosowania rozporządzenia nr 650/2012 wyznacza w ujęciu pozytywnym jego art. 1 ust. 1. Zgodnie z tym przepisem rozporządzenie dotyczy „dziedziczenia po osobach zmarłych”. Z kolei art. 3 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 stanowi, że pojęcie „dziedziczenia” oznacza dziedziczenie majątku po osobie zmarłej i obejmuje wszystkie formy przejścia składników majątku, praw i obowiązków na skutek śmierci.

69. Z kolei zakres zastosowania rozporządzenia nr 650/2012 wyznacza w ujęciu negatywnym jego art. 1 ust. 2. Artykuł 1 ust. 2 lit. d) rozporządzenia nr 650/2012 stanowi, że z zakresu zastosowania tego rozporządzenia są wyłączone „kwestie związane z małżeńskimi ustrojami majątkowymi oraz ustrojami majątkowymi w stosunkach uznawanych, zgodnie z prawem dla nich właściwym, za mające skutki porównywalne do małżeństwa”.

70. W rozporządzeniu nr 650/2012 brak jednak szczegółowych wskazówek dotyczących wykładni pojęcia „kwestii związanych z małżeńskimi ustrojami majątkowymi”.

71. W oparciu o art. 81 TFUE prawodawca Unii przyjął jednak nie tylko rozporządzenie nr 650/2012. Dostrzegłszy brak jednolitych norm kolizyjnych odnoszących się do prawa właściwego dla małżeńskich ustrojów majątkowych, prawodawca Unii przyjął również, na podstawie art. 81 ust. 3 TFUE, rozporządzenie Rady (UE) 2016/1103 z dnia 24 czerwca 2016 r. wdrażające wzmocnioną współpracę w dziedzinie jurysdykcji, prawa właściwego oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach dotyczących małżeńskich ustrojów majątkowych¹⁴. Rozporządzenie 2016/1103 będzie miało zastosowanie, co do zasady, od dnia 29 stycznia 2019 r. (art. 70 ust. 2 zdanie drugie tego rozporządzenia).

72. Rozporządzenie nr 650/2012 i rozporządzenie 2016/1103 powinny mieć charakter komplementarny, a ich zakresy zastosowania nie powinny pokrywać się ze sobą. Kwestie objęte zakresem zastosowania rozporządzenia 2016/1103 są tym samym wyłączone z zakresu zastosowania rozporządzenia nr 650/2012 w zakresie, w jakim dotyczą małżeńskich ustrojów majątkowych. Kwestie związane z dziedziczeniem są z kolei wyłączone z zakresu zastosowania rozporządzenia 2016/1103¹⁵.

¹⁴ Dz.U. 2016, L 183, s. 1.

¹⁵ W tym duchu, w kontekście rozgraniczenia zakresów zastosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz.U. 2003, L 338, s. 1) i rozporządzenia nr 650/2012, zob. opinia rzecznik generalnej J. Kokott w sprawie Matoušková (C-404/14, EU:C:2015:428, pkt 31). Analogiczny pogląd przyjął Trybunał w wydanym w tej sprawie wyroku, wskazując, że w swoim orzecznictwie dąży on do tego, by uniknąć wszelkiego nakładania się zakresów ustanowionych tymi aktami przepisów oraz wszelkich luk prawnych. Zobacz wyrok z dnia 6 października 2015 r., Matoušková (C-404/14, EU:C:2015:653, pkt 34 i przytoczone tam orzecznictwo).

73. Zakres zastosowania rozporządzenia nr 650/2012 nie może przy tym przedstawiać się odmiennie w zależności od tego, czy będzie ono stosowane przez organy sądowe państw członkowskich uczestniczących we wzmocnionej współpracy dotyczącej rozporządzenia 2016/1103. Nie ma również znaczenia to, że obecnie rozporządzenie 2016/1103 nie znajduje jeszcze zastosowania. Wraz z datą rozpoczęcia jego stosowania zmiana nie ulegnie wszakże zakres zastosowania rozporządzenia nr 650/2012.

74. Zakres zastosowania rozporządzenia 2016/1103 wyznacza jego art. 1 ust. 1, zgodnie z którym rozporządzenie to znajdzie zastosowanie do „mażeńskich ustrojów majątkowych”. Motyw 18 rozporządzenia 2016/1103 wyjaśnia, że zakres zastosowania tego rozporządzenia powinien obejmować wszystkie aspekty cywilnoprawne małżeńskich ustrojów majątkowych, między innymi „w zakresie [...] ustania stosunków majątkowych, w szczególności na skutek [...] śmierci jednego z małżonków”.

75. Z zakresu zastosowania rozporządzenia 2016/1103 wyłączone będzie jednak, zgodnie z jego art. 1 ust. 2 lit. d), „dziedziczenie majątku po zmarłym małżonku”. Potwierdza to motyw 22 rozporządzenia 2016/1103, zgodnie z którym kwestie związane z dziedziczeniem majątku po zmarłym małżonku należy wyłączyć z zakresu stosowania tego rozporządzenia, ponieważ są one regulowane rozporządzeniem nr 650/2012.

76. Dalszych wskazówek dotyczących zakresów zastosowania obu rozporządzeń dostarczają przepisy odnoszące się do zakresu zastosowania prawa właściwego wskazywanego na podstawie norm kolizyjnych zawartych w tych rozporządzeniach. Artykuł 27 lit. e) rozporządzenia 2016/1103 stanowi, że prawo właściwe dla małżeńskich ustrojów majątkowych będzie regulowało między innymi „ustanie małżeńskiego ustroju majątkowego oraz podział majątku lub ustanie stosunków majątkowych”. Zgodnie z kolei z art. 23 ust. 2 lit. b) rozporządzenia nr 650/2012 „określenie beneficjentów, ich udziałów oraz obowiązków, które mógł nałożyć na nich zmarły, oraz ustalenie innych praw spadkowych, w tym praw spadkowych pozostającego przy życiu małżonka lub partnera” podlega prawu wskazanemu jako właściwe przez normy kolizyjne tego rozporządzenia.

77. Sądzę zatem, że rozporządzenie 2016/1103 będzie znajdowało zastosowanie w odniesieniu do kwestii związanych między innymi z ustaleniem, jakie prawa majątkowe wchodzi do spadku, ale już nie do oceny uprawnień małżonka pozostającego przy życiu w stosunku do tego, co już wchodzi w skład spadku. Przykładowo, jeżeli małżonków łączył ustrój oparty na wspólności majątkowej, to na podstawie prawa wskazanego za pośrednictwem norm rozporządzenia 2016/1103 trzeba będzie ustalić, czy ruchomość nabyta w trakcie trwania związku małżeńskiego stanowiła składnik majątku wspólnego i któremu z małżonków przypadnie ona po ustaniu tego ustroju.

78. Przepis § 1371 ust. 1 BGB nie dotyczy podziału składników majątkowych pomiędzy małżonkami, lecz kwestii uprawnień małżonka pozostającego przy życiu w stosunku do składników zaliczonych już do majątku spadkowego. Byłby to zatem argument przemawiający za stwierdzeniem, że przepis taki jak § 1371 ust. 1 BGB, jako kwestia związana z „dziedziczeniem po zmarłym małżonku” w rozumieniu art. 1 ust. 2 lit. d) rozporządzenia 2016/1103 i motywu 22 tego rozporządzenia, nie stanowi przepisu objętego zakresem statutu małżeńskiego ustroju majątkowego.

79. Przedstawione wyżej rozważania mogą stanowić wskazówkę, że udział przysługujący na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu, nie powinien być traktowany jako kwestia objęta zakresem zastosowania rozporządzenia 2016/1103, lecz zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012.

b) Kwalifikacja udziału przysługującego na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu w świetle celu tego przepisu

1) Uwagi wprowadzające

80. Rządy niemiecki, belgijski i Komisja w swoich uwagach przedstawionych na piśmie wskazują, że udzielając odpowiedzi na pierwsze pytanie prejudycjalne, należy dokonać analizy § 1371 ust. 1 BGB i określić, jaki jest cel tego przepisu. Na tej podstawie należy następnie rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z regulacją z zakresu prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego czy prawa właściwego dla spraw spadkowych. Za przyjęciem takiego podejścia opowiada się również rząd polski, niemniej formułuje on w tym względzie odmienny wniosek końcowy.

81. Podzielam pogląd, wedle którego wykładnia danego przepisu nie może być dokonywana w oderwaniu od funkcji, którą ten przepis pełni. W doktrynie twierdzi się, że uregulowanie, które ma na celu dokonanie podziału dóbr po zmarłym, jest objęte zakresem prawa właściwego dla spraw spadkowych. Gdy zaś mowa o uregulowaniach dotyczących praw małżonka pozostającego przy życiu, które wynikają z jego udziału w powiększaniu majątku, wówczas zastosowanie znajduje prawo właściwe dla małżeńskiego ustroju majątkowego¹⁶.

82. Wydaje się, że rozważane w niniejszej sprawie zagadnienie kolizyjnoprawne wymaga, aby bliżej przyjrzeć się dotychczasowemu orzecznictwu Trybunału w przedmiocie regulacji dotyczących współpracy sądowej w sprawach cywilnych. Tam również Trybunał odwoływał się do funkcji poszczególnych instytucji prawnych, między innymi w celu określenia zakresu zastosowania poszczególnych norm jurysdykcyjnych.

2) Wykładnia pojęcia „małżeńskich ustrojów majątkowych” na tle norm jurysdykcyjnych w orzecznictwie Trybunału

83. W swoim orzecznictwie Trybunał wiele uwagi poświęcił wykładni art. 1 akapit drugi pkt 1 konwencji brukselskiej¹⁷, który wyłączał z zakresu zastosowania konwencji sprawy dotyczące „małżeńskich ustrojów majątkowych” (*les régimes matrimoniaux*).

84. W wyroku *de Cavel*¹⁸ Trybunał wyjaśnił, że wyłączenie dotyczące „małżeńskich ustrojów majątkowych” z art. 1 akapit drugi pkt 1 konwencji brukselskiej obejmuje nie tylko małżeńskie ustroje majątkowe przewidziane w prawie krajowym, ale „wszelkie stosunki majątkowe wynikające bezpośrednio ze związku małżeńskiego lub jego ustania”. Trybunał nie rozważał jednak hipotezy, w której przyczyną ustania małżeńskiego ustroju majątkowego była śmierć jednego z małżonków. W tej sprawie wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczył postępowania rozwodowego.

85. Do stanowiska wyrażonego w tym orzeczeniu Trybunał nawiązał ponownie w wyroku *W*.¹⁹ Postępowanie w sprawie głównej dotyczyło wniosku jednego z małżonków o wydanie kodycyłu, w którego posiadaniu znalazł się drugi z małżonków, chcący za jego pomocą dowieść nieprawidłowego zarządu jego majątkiem przez współmałżonka. Sąd odsyłający zwrócił się do Trybunału między innymi o dokonanie wykładni art. 1 akapit drugi pkt 1 konwencji brukselskiej w zakresie, w jakim przepis ten dotyczy wyłączenia z zakresu konwencji „testamentów i dziedziczenia” (pierwsze pytanie prejudycjalne) oraz „małżeńskich ustrojów majątkowych” (drugie pytanie prejudycjalne). Trybunał pochylił się

16 D. Solomon, The boundaries of the law applicable to succession, *Anali Pravnog Fakulteta Univerziteta u Zenici*, issue 18, 2016, s. 200.

17 Konwencja z dnia 27 września 1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.U. 1972, L 299, s. 32), zwana dalej „konwencją brukselską”.

18 Wyrok z dnia 27 marca 1979 r. (143/78, EU:C:1979:83, pkt 7).

19 Wyrok z dnia 31 marca 1982 r. (25/81, EU:C:1982:116, pkt 6).

w pierwszej kolejności nad drugim pytaniem prejudycjalnym i orzekł, że kwestia zarządzania majątkiem, jako blisko związana ze „stosunkami majątkowymi wynikającymi bezpośrednio ze związku małżeńskiego”²⁰ w rozumieniu wyroku de Cavel²¹, jest wyłączona z przedmiotowego zakresu zastosowania konwencji brukselskiej²².

86. W wyroku van den Boogaard²³ Trybunał rozstrzygał z kolei, czy mający podlegać wykonaniu wyrok rozwodowy, w ramach którego zasądzono skapitalizowane świadczenie pieniężne od jednego z małżonków na rzecz drugiego oraz orzeczono o przejściu własności rzeczy na tego małżonka, jest objęty zakresem zastosowania konwencji brukselskiej, czy też pozostaje poza jej zakresem zastosowania z uwagi na wyłączenie odnoszące się do „stosunków majątkowych wynikających z małżeństwa” (art. 1 akapit drugi pkt 1 konwencji brukselskiej)²⁴. Trybunał orzekł, że w wypadku wyroku zasądzającego na rzecz jednego z małżonków skapitalizowaną kwotę pieniężną, gdy świadczenie ma na celu zaspokojenie potrzeb małżonka lub gdy potrzeby obu małżonków są brane pod uwagę dla określenia jego wysokości, mamy do czynienia ze sprawą dotyczącą alimentów. W wypadku gdy świadczenie ma na celu wyłącznie podział dóbr pomiędzy małżonkami (*la répartition des biens entre les époux*), odnosi się ono do małżeńskiego ustroju majątkowego²⁵.

3) W przedmiocie odwoływania się do orzecznictwa dotyczącego konwencji brukselskiej dla potrzeb dokonywania wykładni norm rozporządzenia nr 650/2012

87. Nie sądzę, aby występowały powody przemawiające za przyjęciem odmiennej wykładni pojęć „stosunków majątkowych wynikających z małżeństwa” i „kwestii związanych z małżeńskimi ustrojami majątkowymi” na tle unijnych norm kolizyjnych, w tym rozporządzenia nr 650/2012, i unijnych norm jurysdykcyjnych.

88. Następcą konwencji brukselskiej jest rozporządzenie nr 1215/2012. Artykuł 1 ust. 2 tego rozporządzenia stanowi, że nie ma ono zastosowania do „stosunków majątkowych wynikających z małżeństwa”. W postanowieniu Iliev²⁶ Trybunał wskazał, że art. 1 ust. 2 lit. a) rozporządzenia nr 1215/2012 odpowiada art. 1 akapit drugi pkt 1 konwencji brukselskiej. W tym postanowieniu Trybunał potwierdził również aktualność orzecznictwa dotyczącego wykładni pojęcia „małżeńskich ustrojów majątkowych” na tle rozporządzenia nr 1215/2012²⁷. W doktrynie również postuluje się, aby wykładni pojęć występujących w rozporządzeniu nr 1215/2012 dokonywać przez pryzmat wyroków Trybunału dotyczących konwencji brukselskiej²⁸.

89. Zakresy zastosowania rozporządzenia nr 650/2012, rozporządzenia 2016/1103 i rozporządzenia nr 1215/2012 powinny być komplementarne. Uważam zatem, że wyłączenie „kwestii związanych z małżeńskimi ustrojami majątkowymi” z art. 1 ust. 2 lit. d) rozporządzenia nr 650/2012 należy rozumieć w sposób zgodny z orzecznictwem Trybunału dotyczącym wyłączenia „małżeńskich ustrojów majątkowych” z zakresu zastosowania konwencji brukselskiej (art. 1 akapit drugi pkt 1 tej konwencji).

20 Wyrok z dnia 31 marca 1982 r., W. (25/81, EU:C:1982:116, pkt 7).

21 Wyrok z dnia 27 marca 1979 r. (143/78, EU:C:1979:83).

22 Wyrok z dnia 31 marca 1982 r., W. (25/81, EU:C:1982:116, pkt 9).

23 Wyrok z dnia 27 lutego 1997 r. (C-220/95, EU:C:1997:91).

24 Należy zaznaczyć, że konwencja brukselska nie wyłączała ze swojego zakresu zastosowania „obowiązków alimentacyjnych wynikających ze stosunku rodzinnego, pokrewieństwa, małżeństwa lub powinowactwa” tak, jak ma to miejsce na tle art. 1 ust. 2 lit. e) rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz.U. 2012, L 351, s. 1). Stąd kwalifikowanie sprawy, do której odnosiło się orzeczenie, jako sprawy z zakresu obowiązków alimentacyjnych pozwalałoby na zastosowanie konwencji brukselskiej. Dziś tego rodzaju sprawa byłaby objęta zakresem zastosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 4/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych (Dz.U. 2009, L 7, s. 1).

25 Wyrok z dnia 27 lutego 1997 r., van den Boogaard (C-220/95, EU:C:1997:91, pkt 22).

26 Postanowienie z dnia 14 czerwca 2017 r. (C-67/17, EU:C:2017:459, pkt 24).

27 Postanowienie z dnia 14 czerwca 2017 r., Iliev (C-67/17, EU:C:2017:459, pkt 25–30).

28 P. Rogerson, w: U. Magnus, P. Mankowski, *Brussels Ibis Regulation*, Köln, Otto Schmidt 2016, s. 71.

90. Mam przy tym świadomość, że cel norm jurysdykcyjnych i norm kolizyjnych, których dotyczy niniejsze odesłanie prejudycjalne, nie jest tożsamy. Niemniej jednak rozporządzenie nr 650/2012 zawiera nie tylko normy kolizyjne, ale również normy jurysdykcyjne. Przedmiotowy zakres zastosowania rozporządzenia nr 650/2012, wyznaczony przez jego art. 1, odnosi się do obydwu rodzajów przepisów. O ile nie przemawiają za tym istotne względy, nie ma powodów, ażeby w odmienny sposób rozumieć ogólne pojęcia, za pomocą których rozporządzenia wyznaczają swój przedmiotowy zakres stosowania, w zależności od tego, czy mowa o przepisach kolizyjnych czy jurysdykcyjnych.

4) Wnioski wynikające z orzecznictwa Trybunału dotyczącego norm jurysdykcyjnych

91. Analiza orzecznictwa dotyczącego norm jurysdykcyjnych, które zostało omówione w pkt 84–86 niniejszej opinii, w świetle uwag przedstawionych w pkt 90 niniejszej opinii, prowadzi do wniosku, że wyłączenie „małżeńskich ustrojów majątkowych” z zakresu zastosowania aktów Unii z zakresu współpracy sądowej w sprawach cywilnych odnosi się przede wszystkim do wszelkich stosunków majątkowych wynikających bezpośrednio ze związku małżeńskiego lub jego ustania, w tym do kwestii zaliczania poszczególnych składników majątkowych do majątku spadkowego lub majątku podlegającego podziałowi pomiędzy małżonkami.

92. Udzielenie odpowiedzi na pierwsze pytanie prejudycjalne wymaga zakwalifikowania § 1371 ust. 1 BGB jako przepisu znajdującego zastosowanie w ramach statutu spadkowego lub statutu małżeńskiego ustroju majątkowego w kontekście norm unijnych. Należy zatem dokonać wykładni tego przepisu w świetle wniosków wynikających z orzecznictwa Trybunału, tak żeby ustalić cel tego unormowania i na tej podstawie rozstrzygnąć wątpliwości sądu odsyłającego.

93. Przepis taki jak § 1371 ust. 1 BGB znajduje zastosowanie wyłącznie na wypadek śmierci jednego z małżonków. Po śmierci jednego z małżonków nadal można mówić, co prawda, o podziale dóbr pomiędzy majątkiem spadkowym i majątkiem małżonka pozostającego przy życiu. Niemniej, na tle uwag przedstawionych w pkt 48 niniejszej opinii, zasadniczym celem § 1371 ust. 1 BGB nie wydaje się być podział składników majątkowych lub rozliczenie małżeńskiego ustroju majątkowego. Służy on raczej określeniu pozycji małżonka pozostającego przy życiu w stosunku do pozostałych spadkobierców. Wyznacza bowiem wielkość udziału w spadku przypadającego małżonkowi pozostającemu przy życiu.

94. Brak związku pomiędzy udziałem przypadającym na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu a stosunkami wynikającymi bezpośrednio ze związku małżeńskiego staje się tym bardziej wyraźny, gdy wziąć pod uwagę, że przepis ten znajduje zastosowanie niezależnie od tego, czy zachodzą podstawy do przeprowadzania jakiegokolwiek podziału dóbr w świetle zasad, na których jest oparty ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków²⁹.

95. Ponadto, zgodnie z uwagami przedstawionymi w pkt 53 niniejszej opinii, przyszły spadkodawca może jednostronnie zapobiec zastosowaniu tego przepisu przy wykorzystaniu instrumentów prawa spadkowego. Taka w gruncie rzeczy jest natura uprawnień spadkowych. Dla prawa spadkowego charakterystyczne jest bowiem przyznawanie spadkodawcy stosunkowo szerokiej swobody rozrządzania spadkiem, podczas gdy decyzje dotyczące stosunków wynikających bezpośrednio z małżeńskich ustrojów majątkowych powinny być podejmowane, co do zasady, przez oboje małżonków.

²⁹ Przykładowo, gdy majątek spadkodawcy, który w chwili powstania małżeńskiego ustroju majątkowego przedstawiał wartość 100 tysięcy jednostek pieniężnych i nie uległ on powiększeniu w trakcie trwania tego ustroju. Tymczasem małżonek pozostający przy życiu zgromadził w trakcie trwania tego ustroju kwotę 50 tysięcy jednostek pieniężnych. W takiej sytuacji, w przypadku wyrównania matematycznego, małżonkowi pozostającemu przy życiu nie przysługiwałoby roszczenie o wyrównanie dorobków. W przypadku rozwodu byłoby wręcz przeciwnie. To małżonek pozostający przy życiu byłby zobowiązany do zapłaty na rzecz drugiego z małżonków kwoty 25 tysięcy jednostek pieniężnych. Z kolei zastosowanie § 1371 ust. 1 BGB prowadzi do sytuacji, w której to małżonkowi pozostającemu przy życiu przypadnie kwota 25 tysięcy jednostek pieniężnych – jako ¼ część spadku po zmarłym.

96. Uważam zatem, że zasadniczy cel uregulowania takiego jak § 1371 ust. 1 BGB przemawia za uznaniem go za przepis objęty zakresem statutu spadkowego, nie zaś statutu małżeńskiego ustroju majątkowego.

c) Skuteczność przepisów ustanawiających europejskie poświadczenie spadkowe

97. Pojęcia, którymi prawodawca Unii posłużył się w celu wyznaczenia zakresu zastosowania rozporządzenia nr 650/2012, mają, jak już wspomniałem w pkt 32 niniejszej opinii, charakter autonomiczny. Wykładnia tych pojęć powinna przy tym uwzględniać cele rozporządzenia nr 650/2012, które – zgodnie z uwagami poczynionymi w pkt 27 niniejszej opinii – ma usuwać przeszkody w swobodnym przepływie osób w ramach rynku wewnętrznego i zapewnić zagwarantowanie praw spadkobierców w państwach członkowskich w sposób skuteczny³⁰. W tym celu rozporządzenie nr 650/2012 ustanawia, zgodnie z jego motywem 8, jednolite poświadczenie – europejskie poświadczenie spadkowe. Ma ono pozwalać, co potwierdza motyw 67 tego rozporządzenia, na szybkie, łatwe i skuteczne regulowanie spraw spadkowych mających skutki transgraniczne w Unii.

98. O skutkach europejskiego poświadczenia spadkowego rozstrzyga art. 69 rozporządzenia nr 650/2012. Pełni ono funkcję legitymacyjną i rodzi skutki we wszystkich państwach członkowskich bez wymogu stosowania jakiegokolwiek szczególnej procedury (art. 69 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012). Okoliczności, które „ustalono na mocy prawa właściwego dla dziedziczenia lub na mocy innego prawa właściwego dla danych kwestii”, stwierdzone w europejskim poświadczeniu spadkowym, są objęte domniemaniem prawidłowości (art. 69 ust. 2 rozporządzenia nr 650/2012).

99. Motyw 71 zdanie drugie rozporządzenia nr 650/2012 wyjaśnia, że poświadczenie wywołuje przede wszystkim skutki dowodowe i korzysta z domniemania prawidłowości w odniesieniu do okoliczności, które ustalono na mocy prawa właściwego dla dziedziczenia lub na mocy innego prawa właściwego dla określonych kwestii, takich jak ważność materialna rozrządzenia na wypadek śmierci. Jednakże – zgodnie z motywem 71 zdanie trzecie rozporządzenia nr 650/2012 – skutek dowodowy poświadczenia nie powinien rozciągać się na kwestie, które nie podlegają przepisom niniejszego rozporządzenia, takie jak ustalenie stosunków filiacyjnych lub ustalenie, czy dany składnik majątku należał do zmarłego.

100. Skutek dowodowy poświadczenia odnosi się zatem tylko do tych okoliczności, które ustalone zostały na podstawie prawa właściwego wskazanego za pośrednictwem ujednoliconych norm kolizyjnych zawartych w rozporządzeniu nr 650/2012³¹. Są to zatem okoliczności objęte zakresem prawa właściwego wskazanego na podstawie art. 23 rozporządzenia nr 650/2012 (statut spadkowy) oraz art. 24–28 rozporządzenia nr 650/2012, które dotyczą: dopuszczalności i ważności materialnej rozrządzeń na wypadek śmierci innych niż umowy dotyczące spadku (art. 24), dopuszczalności, ważności materialnej oraz skutków umowy dotyczącej spadku odnoszącej się do dziedziczenia po jednej osobie pomiędzy jej stronami (art. 25), ważności formalnej rozrządzeń na wypadek śmierci (art. 27) oraz ważności pod względem formy oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 28).

30 Utrzymane w tym duchu stanowisko Trybunał wyraził w wyroku z dnia 12 października 2017 r., Kubicka (C-218/16, EU:C:2017:755, pkt 56) orzekając, że wskazana w wyroku wykładnia przepisów rozporządzenia nr 650/2012 jest zgodna z realizowanym przez nie celem, polegającym na ułatwieniu prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego poprzez usuwanie przeszkód w swobodnym przepływie osób, które napotykają obecnie trudności w wykonywaniu przysługujących im praw w zakresie spraw spadkowych mających skutki transgraniczne.

31 P. Wautelet, *Article 69 – Effets du certificat*, w: A. Bonomi, P. Wautelet, *Le droit européen des successions. Commentaire du règlement (UE) n° 650/2012, du 4 juillet 2012*, Bruxelles, Bruylant 2016, s. 880. W odniesieniu do projektu rozporządzenia nr 650/2012 zob. również J. Basedow, A. Dutta, C. Bauer i in., Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, Comments on the European Commission's Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and authentic instruments in matters of succession and the creation of a European Certificate of Succession, *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, vol. 74, 2010, nb. 323.

101. Prowadzi mnie to do wniosku, że wyłącznie okoliczności ustalone na podstawie statutu spadkowego (art. 23) oraz ustalone na podstawie prawa właściwego dla innych kwestii, które zostało określone na podstawie ujednoliconych norm kolizyjnych rozporządzenia nr 650/2012 (art. 24–28) są objęte skutkami wynikającymi z art. 69 ust. 2 rozporządzenia nr 650/2012. Skutki te nie dotyczą z kolei okoliczności ustalonych za pośrednictwem krajowych norm kolizyjnych i unijnych norm kolizyjnych spoza rozporządzenia nr 650/2012.

102. Przyjęcie spadkowej kwalifikacji udziału przypadającego na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu pozwala zatem na ujawnienie informacji dotyczącej tego udziału w europejskim poświadczeniu spadkowym ze wszystkimi skutkami opisanymi w art. 69 ust. 2 rozporządzenia nr 650/2012. Z kolei traktowanie tego przepisu jako kwestii objętej prawem właściwym dla małżeńskiego ustroju majątkowego nie pozwalałoby na objęcie informacji dotyczącej udziału przypadającego małżonkowi pozostającemu przy życiu domniemaniem prawidłowości.

103. Byłby to zatem kolejny argument przemawiający za przyjęciem spadkowej kwalifikacji § 1371 ust. 1 BGB. W ten sposób zostanie zapewniona skuteczność przepisów rozporządzenia nr 650/2012, które ustanawiają europejskie poświadczenie spadkowe.

d) Konkluzje w odniesieniu do pierwszego pytania prejudycjalnego

104. Kierując się przedstawionymi wyżej wskazówkami, uważam, że § 1371 ust. 1 BGB nie powinien być uznawany za przepis odnoszący się do kwestii związanych z małżeńskimi ustrojami majątkowymi i tym samym wyłączony z zakresu zastosowania rozporządzenia nr 650/2012 na podstawie art. 1 ust. 2 lit. d) tego rozporządzenia.

105. Po pierwsze, przepis ten nie rozstrzyga o tym, co wchodzi w skład majątku po zmarłym małżonku. Dotyczy on praw małżonka pozostającego przy życiu w odniesieniu do tego, co niezaprzeczalnie stanowi składnik majątku spadkowego. Przepis taki jak § 1371 ust. 1 BGB odnosi się tym samym do kwestii związanej z „dziedziczeniem po zmarłym małżonku” w rozumieniu art. 1 ust. 2 lit. d) rozporządzenia 2016/1103, która będzie wyłączona z zakresu zastosowania tego rozporządzenia, a która podlega normom kolizyjnym z rozporządzenia nr 650/2012.

106. Po drugie, przepis ten znajduje zastosowanie wyłącznie w przypadku śmierci jednego z małżonków i to niezależnie od tego, czy zachodzą podstawy do przeprowadzania jakiegokolwiek podziału dóbr w świetle zasad, na których jest oparty ustrój rozdzielności majątkowej z wyrównaniem dorobków.

107. Po trzecie, dążenie do zapewnienia skuteczności przepisów ustanawiających europejskie poświadczenie spadkowe przemawia za przyjęciem spadkowej kwalifikacji przepisu takiego jak § 1371 ust. 1 BGB. Kwalifikacja spadkowa tego przepisu pozwala bowiem na zamieszczenie w europejskim poświadczeniu spadkowym informacji dotyczącej udziału przysługującego małżonkowi pozostającemu przy życiu ze skutkami wynikającymi z art. 69 ust. 2 rozporządzenia nr 650/2012 we wszystkich państwach członkowskich.

108. W świetle przedstawionej wyżej argumentacji proponuję, ażeby na pierwsze pytanie prejudycjalne Trybunał udzielił następującej odpowiedzi: art. 1 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 w związku z jego art. 1 ust. 2 lit. d) należy interpretować w ten sposób, że zakres prawa właściwego dla spraw spadkowych obejmuje uregulowanie, które – tak jak § 1371 ust. 1 BGB – określa udział w spadku małżonka pozostającego przy życiu, nawet jeżeli jego zastosowanie jest uzależnione od istnienia określonego ustroju majątkowego, a udział małżonka w spadku zastępuje rozliczenie tego ustroju, lecz równocześnie wielkość tego udziału jest określona na całkowicie innych zasadach aniżeli te, które określają sposób rozliczenia takiego ustroju majątkowego za życia małżonków.

C. W przedmiocie pytań drugiego i trzeciego

109. Poprzez pytania prejudycjalne drugie i trzecie – sformułowane na wypadek, gdyby Trybunał udzielił odpowiedzi przeczącej na pierwsze pytanie prejudycjalne – sąd odsyłający zmierza do wyjaśnienia, czy udział w spadku, przypadający pozostającemu przy życiu małżonkowi na podstawie § 1371 ust. 1 BGB, może zostać ujawniony w europejskim poświadczeniu spadkowym, pomimo że przepis ten nie dotyczy kwestii objętej zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012. Mając na uwadze zaproponowaną przeze mnie odpowiedź na pierwsze pytanie prejudycjalne, nie ma potrzeby udzielania odpowiedzi na pytania drugie i trzecie.

110. Gdyby jednak Trybunał nie podzielił mojego stanowiska w odniesieniu do pierwszego pytania prejudycjalnego, konieczne stałoby się zbadanie pytań drugiego i trzeciego. Zaproponuję więc odpowiedź także na te pytania.

111. W ramach pytań drugiego i trzeciego sąd odsyłający rozróżnia rozmaite hipotezy rozważając, czy udział przysługujący na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu może zostać ujawniony w europejskim poświadczeniu spadkowym, choć nie jest to zagadnienie objęte zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012. Wszystkie te hipotezy sprowadzają się do wątpliwości związanych z relacją pomiędzy treścią europejskiego poświadczenia spadkowego a zakresem zastosowania *ratione materiae* tego rozporządzenia. Uważam zatem, że pytania drugie i trzecie należy rozpatrywać łącznie.

1. O relacji pomiędzy treścią europejskiego poświadczenia spadkowego i zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012

112. Tak jak już wspomniałem, niniejsze rozważania mają charakter hipotetyczny. Są one oparte na założeniu, że Trybunał nie podzieliłby odpowiedzi zaproponowanej przeze mnie na pierwsze pytanie prejudycjalne i orzekł, że § 1371 ust. 1 BGB nie stanowi przepisu objętego zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012. Nawet przy takim założeniu uważam, że udział w spadku, który przysługuje na podstawie tego przepisu małżonkowi pozostającemu przy życiu, może zostać ujawniony w europejskim poświadczeniu spadkowym.

113. Po pierwsze, prawodawca Unii nie wydaje się zakładać, że w europejskim poświadczeniu spadkowym mogą zostać ujawnione wyłącznie informacje odnoszące się do okoliczności objętych zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012. Potwierdza to brzmienie art. 68 lit. h) rozporządzenia nr 650/2012. Wśród informacji, które zawiera poświadczenie, „w zakresie, w jakim są one wymagane ze względu na cel jego wydania”, przepis ten wymienia „informacje dotyczące małżeńskiej umowy majątkowej zawartej przez zmarłego”. Nie budzi wątpliwości, że ta ostatnia kwestia nie jest objęta zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012.

114. Po drugie, niekiedy pominięcie informacji dotyczącej kwestii doniosłej dla spraw spadkowych, choć w istocie takiego charakteru niemającej, czyniłoby z europejskiego poświadczenia spadkowego instrument wysoce niepraktyczny. Nie odzwierciedlałby on bowiem rzeczywistego udziału małżonka pozostającego przy życiu w spadku. Stawiałoby to pod znakiem zapytania skuteczność (*effet utile*) przepisów ustanawiających europejskie poświadczenie spadkowe.

115. Po trzecie, europejskie poświadczenie spadkowe nie byłoby wówczas konkurencyjne względem dokumentów wewnętrznych (krajowych) wykorzystywanych do podobnych celów w państwach członkowskich, które w pełni odzwierciedlałyby udział małżonka pozostającego przy życiu w spadku. Rozporządzenie nr 650/2012 nie wprowadza bowiem obowiązku posługiwania się europejskim poświadczeniem spadkowym. Nadal funkcjonują poświadczenia krajowe wydawane na podstawie przepisów obowiązujących w danym państwie.

116. W świetle przedstawionej powyżej argumentacji uważam, że udział w spadku przysługujący na podstawie § 1371 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu może zostać ujawniony w europejskim poświadczeniu spadkowym.

2. O skutkach ujawnienia w europejskim poświadczeniu spadkowym informacji nieobjętych zakresem zastosowania rozporządzenia nr 650/2012

117. Sama możliwość ujawnienia określonej informacji w europejskim poświadczeniu spadkowym nie oznacza jeszcze, że korzysta ono z wszystkich tych właściwości, które posiadają informacje ujawnione na podstawie prawa właściwego odszukanego na podstawie reguł kolizyjnych z rozporządzenia nr 650/2012.

118. W pkt 101 niniejszej opinii wskazywałem już bowiem, że skutek dowodowy poświadczenia odnosi się tylko do tych okoliczności, które zostały ustalone na podstawie prawa właściwego wskazanego na podstawie ujednoliconych norm kolizyjnych zawartych w rozporządzeniu nr 650/2012.

119. Samo rozporządzenie nr 650/2012 nie sprzeciwia się jednak ujawnianiu w nim okoliczności, które nie korzystają ze skutków określonych w art. 69 tego rozporządzenia. Potwierdza to, moim zdaniem, przytoczony już motyw 71 rozporządzenia nr 650/2012, zgodnie z którym „skutek dowodowy poświadczenia nie powinien rozciągać się na kwestie, które nie podlegają przepisom niniejszego rozporządzenia”.

120. Uważam zatem, że europejskie poświadczenie spadkowe może obejmować: informacje ustalone na podstawie statutu spadkowego (art. 23), informacje ustalone na podstawie prawa właściwego dla innych kwestii, które zostało określone na podstawie ujednoliconych norm kolizyjnych rozporządzenia nr 650/2012 (art. 24–28) oraz informacje ustalone na podstawie prawa właściwego odszukanego na podstawie krajowych norm kolizyjnych (lub norm kolizyjnych zamieszczonych w innych instrumentach prawa Unii). Do tej ostatniej kategorii należałoby zaliczyć informację – przy założeniu, że nie należy ona do statutu spadkowego – dotyczącą udziału przysługującego na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu. Te okoliczności nie powinny jednak być objęte skutkami wynikającymi z art. 69 ust. 2 rozporządzenia nr 650/2012.

3. Charakter informacji dotyczącej udziału przysługującego na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu w europejskim poświadczeniu spadkowym

121. Powstaje jeszcze pytanie, jakie skutki należy wiązać z ujawnieniem w europejskim poświadczeniu spadkowym informacji o udziale przysługującym na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu. W swoich obserwacjach pisemnych i stanowisku przedstawionym podczas rozprawy Komisja zwracała bowiem uwagę, że choć brak wyraźnej podstawy dla objęcia informacji dotyczącej udziału skutkami przewidzianymi w art. 69 rozporządzenia nr 650/2012, to jednak należy przyjąć takie rozwiązanie i niejako rozciągnąć skutki wynikające z tego przepisu na informację dotyczącą udziału przysługującego na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu.

122. W doktrynie twierdzi się, że udział przypadający na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu – o ile uznać go za kwestię objętą statutem małżeńskiego ustroju majątkowego – może zostać ujawniony w treści europejskiego poświadczenia spadkowego, jako wzmianka o charakterze informacyjnym, w ramach „informacji o małżeńskim ustroju majątkowym”, o których mowa w art. 68 lit. h) rozporządzenia nr 650/2012, wraz z adnotacją, na jakiej podstawie

okoliczność ta została ustalona³². Inny pogląd, który jest sugerowany również przez sąd odsyłający w ramach drugiego i trzeciego pytania prejudycjalnego, jest oparty na przekonaniu, że przyrost wynikający z § 1371 ust. 1 BGB powinien zostać ujawniony, jako „informacja o udziale przypadającym każdemu ze spadkobierców”, o której mowa w art. 68 lit. l)³³.

123. Uważam, że niezależnie od tego, który z tych przepisów znajdzie zastosowanie dla ujawnienia informacji dotyczącej przyrostu w europejskim poświadczeniu spadkowym, to musi to nastąpić z wyraźnym zastrzeżeniem dotyczącym tego, że została ona ustalona na podstawie prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego. Nie musi być to bowiem prawo, które zostałoby wskazane jako właściwe dla małżeńskiego ustroju majątkowego przez normy kolizyjne obowiązujące w państwie członkowskim tego organu, przed którym osoba zainteresowana posługuje się europejskim poświadczeniem spadkowym wydanym w innym państwie członkowskim. Wynika to z braku ujednoliconych i wspólnych dla wszystkich państw członkowskich norm kolizyjnych wskazujących prawo właściwe dla małżeńskich ustrojów majątkowych.

124. Umieszczenie w europejskim poświadczeniu spadkowym zastrzeżenia wyjaśniającego, że udział przysługujący na podstawie § 1371 ust. 1 BGB małżonkowi pozostającemu przy życiu jest objęty zakresem prawa właściwego dla małżeńskiego ustroju majątkowego, ograniczy zarazem możliwość powoływania się na domniemania z art. 69 ust. 3 i 4 rozporządzenia nr 650/2012.

125. W świetle poczynionych wyżej rozważań proponuję, ażeby w przypadku udzielenia przeczącej odpowiedzi na pytanie pierwsze Trybunał udzielił następującej odpowiedzi na pytania drugie i trzecie: art. 68 lit. l) i art. 67 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 należy interpretować w ten sposób, że udział przypadający pozostającemu przy życiu małżonkowi, jeśli jest to ułamek udziału powstały w wyniku podwyższenia na podstawie przepisów regulujących stosunki majątkowe, jak § 1371 ust. 1 BGB, może zostać ujęty w całości w europejskim poświadczeniu spadkowym wyłącznie dla celów informacyjnych.

VI. Wnioski

126. W świetle przedstawionych powyżej rozważań proponuję Trybunałowi udzielenie następującej odpowiedzi na pytania prejudycjalne przedłożone przez Kammergericht Berlin (wyższy sąd krajowy w Berlinie, Niemcy):

Artykuł 1 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego w związku z jego art. 1 ust. 2 lit. d) należy interpretować w ten sposób, że zakres prawa właściwego dla spraw spadkowych obejmuje uregulowanie, które – tak jak § 1371 ust. 1 Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) – określa udział w spadku małżonka pozostającego przy życiu, nawet jeżeli jego zastosowanie jest uzależnione od istnienia określonego ustroju majątkowego, a udział małżonka w spadku zastępuje rozliczenie tego ustroju, lecz równocześnie wielkość tego udziału jest określona na całkowicie innych zasadach aniżeli te, które określają sposób rozliczenia takiego ustroju majątkowego za życia małżonków.

32 T. Ivanc, S. Kraljić, European Certificate of Succession – Was there a need for a European intervention?, *Anali Pravnog Fakulteta Univerziteta u Zenici*, issue 18, 2016, s. 266.

33 D. Stamatidis, w: H. Pamboukis, *EU Succession Regulation No 650/2012: A Commentary*, Oxford, C.H. Beck, Hart Publishing 2017, s. 633.